

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ
ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
Кваліфікаційна робота
На здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 401 групи

Спеціальності 013 Початкова освіта

Спеціалізація: дитяча психологія

Освітньо-професійної (наукової)

Програми Початкова освіта

Оліферчук Анастасія Вадимівна

Керівник к. псих. н., доцент Казаннікова О. В.

Рецензент к.пед. н., доцент Саган О.В.

Херсон - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Вплив навчальної діяльності на психічний розвиток молодшого школяра	6
1.1 Психолого-педагогічна характеристика молодшого школяра...6	
1.2 Особливості навчальної діяльності молодшого школяра.....11	
1.3 Роль навчання в особистісному розвитку молодшого школяра.....16	
РОЗДІЛ 2. Методологічні засади дослідження проблеми впливу навчальної діяльності на психічний розвиток молодших школярів	22
2.1 Характеристика методів діагностики навчальної діяльності і психічного розвитку молодшого школяра	22
2.2 Аналіз способів формування навчальної діяльності та оптимізації особистісного розвитку молодших школярів	31
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43
ДОДАТКИ	47
Додаток А. Показники експертної оцінки	47
Додаток Б. Якості особистості	49
Додаток В. Анкета «Мотивація навчання».....	50
Додаток Г. Критерії оцінки тривожності.....	51
Додаток Д. Приклади корекційно-розвивальних ігор.....	52
Додаток 3-1. Кодекс академічної доброчесності.....	55
Додаток 3-2. Довідка про перевірку на текстові збіги.....	56
Додаток 3-3. Звіт про повторну перевірку кваліфікаційної роботи на унікальність.....	57

ВСТУП

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. (Державний стандарт початкової освіти)

Новітня концепція освіти України серед провідних принципів навчання і виховання визначає їх гуманізацію і демократизацію, що полягають у постановці особистості учня в центр навчально-виховного процесу, сприйняття її як вищої соціальної цінності, визнанні права дитини на свободу, на розвиток здібностей та виявлення індивідуальності.

Формування особистості – неперервний і складний процес, де діє багато факторів. У процесі соціалізації, з одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, настанови, властивості суспільства і соціальної групи, до яких він належить. З іншого боку, здобувач освіти активно входить у систему соціальних зв'язків і набуває соціального досвіду.

Інтерес до особистості дитини, прагнення сприймати її як активного суб'єкта навчально-виховного процесу потребують глибшого дослідження питань, пов'язаних із впливом навчальної діяльності на психічний і особистісний розвиток молодшого школяра.

Зі вступом до школи провідною діяльністю молодшого школяра стає навчальна діяльність, яка опосередковує систему його стосунків з навколишнім світом. Навчання молодшого школяра першочергово спрямоване на інтелектуальний розвиток, однак паралельно розширює кругозір дитини, формує її світогляд, сприяє моральному та соціальному становленню.

В молодшому шкільному віці інтенсивно розвивається

самосвідомість: дитина починає розуміти, що вона є індивідуальністю, яка піддається соціальним впливам: вона зобов'язана вчитися і в процесі здобування освіти змінювати себе, присвоюючи колективні знаки (мову, цифри тощо), колективні поняття, знання, ідеї, які існують у суспільстві, систему соціальних очікувань стосовно поведінки і ціннісних орієнтацій; водночас дитина переживає свою унікальність, прагне затвердити себе серед дорослих і однолітків.

У навчальній діяльності в школяра складаються уявлення про себе, самооцінку, формуються навички самоконтролю і саморегуляції.

Психічний розвиток – обумовлений процес. Існує багато теорій, які по-різному пояснюють умови психічного розвитку дітей: Холл Ст., Геккель Е., Фрейд З.; Локк Дж., Скінер Б., Піаже Ж.; Роджерс К., Маслоу А., Франклін В.; Виготський Л.С.. Ідеї Л.С. Виготського стали підґрунтям теоретичних уявлень психології розвитку, запропонованих вітчизняними вченими Л.І. Божович, В.В. Давидов, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, Б.Г. Ананьєва, С.Д. Максименко та ін.

Актуальність дослідження полягає в необхідності виявлення особливостей навчальної діяльності як детермінанти психічного розвитку молодшого школяра.

Мета дослідження – проаналізувати особливості психічного розвитку молодшого школяра в процесі навчальної діяльності.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати загальні особливості психічного розвитку в молодшому шкільному віці.
2. Проаналізувати специфіку навчальної діяльності як провідної діяльності молодшого шкільного віку.
3. Визначити вплив навчальної діяльності на процес особистісного розвитку дитини молодшого шкільного віку.
4. Емпірично дослідити вплив навчальної діяльності на особистісний

розвиток молодшого школяра.

5. Проаналізувати способи формування навчальної діяльності та оптимізації особистісного розвитку молодших школярів

Об'єктом дослідження є психічний розвиток молодшого школяра.

Предметом дослідження є вплив навчання на психічний розвиток молодшого школяра.

Методологічною основою дослідження стали загально-теоретичні положення наукової психології про сутність особистості, закономірності її становлення та розвитку (Б.Ананьєв, Л. Виготський, В. Мерлін, В. Мясіщев, К. Платонов, С. Рубінштейн); положення про навчальну діяльність як провідну діяльність молодших школярів (О. Леонтьєв, Г. Костюк, М. Фрідман, Д. Ельконін, В. Давидов, Г. Цукерман, П. Гальперін, С. Максименко та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних).

Практичне значення роботи визначається виявленням особистісних характеристик молодшого школяра, які обумовлені впливом на них навчальної діяльності. Теоретичні положення, емпіричний матеріал та висновки дають учителям початкової школи можливість оптимізувати розвиток особистості молодшого школяра в процесі їх навчальної діяльності.

Апробація. Основні ідеї та результати дослідження були обговорені на засіданні кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти. Зміст роботи відображений у публікації «Роль навчальної діяльності у розвитку особистості молодшого школяра».

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ I

Вплив навчальної діяльності на психічний розвиток молодшого школяра

1.1 Психолого-педагогічна характеристика молодшого школяра

Молодший шкільний вік є новим етапом розвитку дитини, що охоплює період з 6 до 10 років. У цей період індивід випробовує свої сили, навчається вирішувати складні задачі, які постають в результаті взаємодії із зовнішнім середовищем.

На шляху свого становлення як особистість дитина проходить кілька етапів психічного і фізичного розвитку, що створюють передумови формування і виховання у неї різних якостей і властивостей, розвиток здібностей і інтересів, до яких вона є більш сенситивною [42].

Зі вступом до школи у житті дитини виникають суттєві зміни, змінюється соціальна ситуація розвитку, формується навчальна діяльність, яка стає для дитини провідною. Саме на основі навчальної діяльності розвиваються основні психологічні новоутворення молодшого шкільного віку.

Цей період характеризується активним анатомо-фізіологічним дозріванням організму дитини. Важливим є наступний факт – властивості нервової системи дітей молодшого шкільного віку за своїми характеристиками наближаються до особливостей нервової системи дорослих людей, але, зрозуміло, вони ще не є постійними. У дітей зростає фізична стійкість, підвищується працездатність, що дає їм можливість витримувати суттєве навантаження шкільного життя, але в той же час для них характерною є і значна втомлюваність. Але більш суттєві зміни відбуваються у психічному розвитку дитини, які обумовлені вимогами систематичного навчання в школі.

Перехід у шкільний вік пов'язаний з рішучими змінами в діяльності,

спілкуванні, відносинах з іншими людьми. Відбувається зміна укладу життя, з'являються нові обов'язки, новими стають і відносини дитини з оточуючими.

Психічний і особистісний розвиток молодшого школяра обумовлюється специфікою соціальної ситуації розвитку – початком навчання в школі. Провідною діяльністю на початку шкільного життя стає навчальна діяльність, в основі якої є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція [30, с.58].

Момент вступу дитини до школи є кризовим для дитини. В основі цієї кризи є втрата безпосередності поведінки, це стає помітним, коли дитина починає переживати з приводу своїх вчинків, їх правомочності, у дитини з'являється демонструвати ту поведінку, яку від неї очікують дорослі (дитина може демонструвати такі якості, які сподобаються дорослим), також дитина вже стає здатною приховувати свій поганий настрій [13].

Якщо порівнювати дошкільний вік і молодший шкільний вік, то слід відзначити, що найбільш значною відмінністю між ними є система відношень дитини в першу чергу з дорослим. У молодшого школяра змінюється система відношень з навколишньою дійсністю. Дитина дошкільного віку реалізує свої стосунки із дійсністю у двох аспектах: дитина – дорослий і дитина – однолітки. Ці стосунки опосередковані ігровою діяльністю. Важливо зауважити, що ігрова діяльність не є обов'язковою для дошкільника, а її результати не впливають на стосунки дитини з батьками та іншими дорослими. Із вступом до школи змінюється структура цих відношень. Стосунки між молодшим школярем і дорослим диференціюються й ускладнюються. Взаємостосунки дитини з учителем починають впливати на стосунки дитини із батьками, а також з однолітками. Можна сказати, що система дитина – учитель стає центром життя дитини і обумовлює сприятливі чи

несприятливі умови життя. Якщо дитина добре відчуває себе в школі, то дома, як правило, також все добре.

Пристосування до нових соціальних умов, до нової соціальної ролі – школяра залежить багато в чому саме від учителя початкових класів та підтримки батьків. Якщо умови на початку навчання є сприятливими, то це сприяє формуванню нової властивості психіки – внутрішньої позиції школяра, яка, в свою чергу, є критерієм соціально-психологічної адаптації до шкільного навчання. Якщо дитина не може пристосуватися до нових соціальних умов, то це може бути причиною початкової шкільної дезадаптації. Шкільна дезадаптація негативно впливає на ефективність навчальної діяльності і може бути пов'язаною із недостатньою готовністю дитини до школи [33,с.146].

Навчальна діяльність характеризується суспільною спрямованістю і значущістю. Її обов'язковість ставить дитину у нову позицію по відношенню до дорослих і дітей.

Як провідна діяльність, навчальна діяльність обумовлює розвиток особистості й психіки дитини в цілому.

Молодший шкільний вік – це період позитивних змін та перетворень, що відбуваються з особистістю. Емоційний розвиток дитини являється надзвичайно важливою складовою процесу розвитку особистості, оскільки забезпечення емоційного благополуччя, розвиток емоційного контролю позитивно відображається на формуванні емоційно зрілої дорослої людини. Емоційна сфера молодших школярів характеризується новими переживаннями, вразливістю, бадьорим настроєм. Емоції молодших школярів є більш стійкими у порівнянні з дошкільниками, але для них властиві афективні спалахи, які зумовлюються розходженням між потребами, претензіями дитини та можливостями їх задовольнити. Молодший школяр може бути агресивним, неврівноваженим, а також тривожним.

Навчання в школі сприяє розвитку вольової сфери молодшого школяра. Дитина в школі змушена постійно дотримуватися певних обов'язків, правил, підкоряти власні бажання вимогам більшості, керувати своєю активністю, концентрувати увагу на виконанні шкільних завдань. Все це сприяє розвитку довільності дитини молодшого шкільного віку. У дитини з'являється самоконтроль, вона стає здатною до саморегуляції поведінки та діяльності.

Характеризуючи молодший шкільний вік, необхідно відзначити, що він є сенситивним для розвитку пізнавальних процесів. Навчальна діяльність потребує суттєвих розумових зусиль і сприяє удосконаленню всієї пізнавальної сфери дитини. Психічні пізнавальні процеси, такі як відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, а також увага стають довільними й опосередкованими. Наприкінці навчання у початковій школі вони перетворюються на вищі психічні функції [32,с.182].

Молодший шкільний вік вважають періодом фактичного становлення особистості. Важливою ознакою особистісного розвитку молодшого школяра є новий рівень самосвідомості, який виражається у внутрішній позиції. Зовнішні впливи, переломлюючись через структуру психологічних особливостей дитини, узагальнюються нею і характеризують особистість дитини в цілому. Потреба дитини зайняти нове місце у системі людських стосунків, сприяє усвідомленню свого соціального Я.

У молодшому шкільному віці контакти дитини з оточуючим світом, особливо з людьми стають більш широкими, ніж у дошкільному віці. Цей факт впливає на формування Я-концепції, як сукупності поглядів на себе. Вступ до школи обумовлює самостійність дитини, її меншу залежність від дорослих, що сприяє активному розвитку самооцінки – важливої форми самосвідомості. У школі досягнення та невдачі дитини оцінюються й оприлюднюються [32,с.175].

Пізнання себе самого поряд із пізнанням навколишнього світу є необхідною умовою розвитку дитини. Особливості самооцінки молодшого школяра пов'язані із уявленнями дитини про себе. Самооцінка відображає ступінь розвитку у дитини почуття самоповаги, відчуття власної цінності і ставлення до себе. Самооцінка дитини молодшого шкільного віку залежна від оцінок її дорослими людьми. Позитивна оцінка дитини іншими людьми сприяє формуванню у неї позитивного само сприйняття і, навпаки, негативна оцінка дитини сприяє формуванню негативної самооцінки, яка знижує рівень домагань дитини, обмежує її життєві перспективи.

З цього можна зробити висновок, що на розвиток самооцінки молодшого школяра впливає успішність дитини, особливості спілкування з учителем, а також виховання в родині. Поряд із самооцінкою як особистісні утворення формуються мотивація поведінки та діяльності, виробляється орієнтація на досягнення успіху або уникнення невдач [19,с.48].

Показником розвитку особистості є формування характеру. Кожний віковий період характеризується специфічними механізмами формування характеру, серед яких В.В. Клименко виділяє наступні: елементарна саморегуляція, емпатія, індивідуалізації, ідентифікації. Також В.В. Клименко вважає, молодший шкільний вік є латентним періодом у формуванні характеру, коли продовжують свій розвиток всі названі механізми [26,с.147]. Оскільки характер молодшого школяра продовжує формуватися, він проявляється ще імпульсивністю поведінки, примхливістю, упертістю. Ці особливості характеру молодшого школяра зумовлені властивостями нервової системи і недостатнім розвитком у них вольових процесів [13,с.69].

Отже, молодший шкільний вік є періодом інтенсивного психічного й особистісного розвитку, який зумовлюється особливістю соціальної

ситуації розвитку – навчанням у початковій школі. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчальна діяльність - суспільно важлива діяльність, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція. У молодшому шкільному віці продовжують розвиватися основні пізнавальні властивості і процеси (сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення і мовлення). Наприкінці його вони перетворюються на вищі психічні функції, яким властива довільність і опосередкованість. Розвиток особистості молодшого школяра пов'язаний з розвитком самосвідомості, яка проявляється як внутрішня позиція, і з формуванням самооцінки як важливої форми самосвідомості.

1.2. Особливості навчальної діяльності молодшого школяра

Нова соціальна ситуація розвитку дитини передбачає появу нової провідної діяльності. У молодшому шкільному віці такою діяльністю стає навчальна діяльність.

Навчальна діяльність як провідна діяльність дітей молодшого шкільного віку є цілеспрямованою діяльністю, це учіння школярів, що відбувається в умовах навчання [19,с.81].

Специфіка навчальної діяльності на цьому етапі розвитку пов'язана перш за все з основною метою навчання молодшого школяра, а саме – навчити його вчитися. Навчальна діяльність не дається дитині в готовому вигляді, вона повинна бути сформованою.

Специфікою навчальної діяльності молодших школярів є і той факт, що засвоюючи знання, дитини в цих знання нічого не змінює. Предметом змін у навчальній діяльності стає сама дитина, яка здійснює цю діяльність.

Навчальна діяльність має стандартну структуру, характерну для будь-

якої діяльності. Виділяють наступні компоненти навчальної діяльності:

1. Навчально-пізнавальні мотиви, а також мотиви власного розвитку.
2. Навчальна задача чи ситуація, метою яких є засвоєння способів розв'язання задач певного виду.
3. Навчальні дії, за допомогою яких учні розв'язують задачі. Навчальні дії, за допомогою яких розв'язуються навчальні задачі, здійснюються у результаті виконання різних навчальних операцій.
4. Дії контролю, зміст яких полягає у зіставленні дитиною своїх навчальних дій та їх результатів із заданими вчителем зразками.
5. Дії оцінки, спрямовані на фіксацію відповідності чи невідповідності результатів засвоєння вимог навчальної ситуації.

Слід відзначити, що навички, які засвоює дитина в процесі навчальної діяльності, переносяться і на інші види цілеспрямованої активності. Зрозуміло, що навчальна діяльність спрямована не на результат, а на виділення способу його засвоєння [19, 27, 32].

Аналізуючи навчальну діяльність молодших школярів необхідно зауважити, що вона є полімотивованою, тобто одночасно дієвими є декілька мотивів, які впливають на ефективність процесу навчання.

Серед мотивів навчання молодших школярів виділяють наступні:

- пізнавальні мотиви, зміст яких визначається змістом навчального матеріалу і процесом навчання;
- соціальні мотиви, в основі яких лежить потреба бути учнем і почуття обов'язку, відповідальності;
- вузькоособистісні, які визначаються прагненням до успіху чи уникненням покарання.

Ознакою формування мотивів навчання в молодшому шкільному віці є їх динаміка протягом навчання в початковій школі. На початку навчання у школярів переважає зовнішня мотивація: дітей приваблюють

нові речі, які є ознаками нового статусу (портфель, різні шкільні дрібниці, дзвоник та ін.). У першому класі статусний мотив поступово перетворюється у почуття обов'язку та відповідальності. Часто у молодших школярів яскраво виражені вузькоособистісні мотиви, коли вони прагнуть самоствердитися, задовольнити самолюбство. Найбільш важливим мотивом навчальної діяльності є пізнавальний мотив, який починає формуватися ще в першому класі [33, с. 154]. Однак, пізнавальні мотиви недостатньо сформовані у школярів протягом всього вікового періоду, оскільки формуються в процесі навчання і вимагають спеціальних дій для свого формування.

Мотиваційна сфера молодших школярів відрізняється значною динамічністю, що надає значні можливості для формування і розвитку у них мотивів, необхідних для ефективного учіння. Висока мотивація може виступати компенсаторним фактором у випадку недостатніх спеціальних здібностей чи недостатнього запасу в учнів необхідних знань, умінь і навичок.

Навчальна діяльність за своїм змістом є пізнавальною діяльністю, тому найбільші зміни відбуваються саме у пізнавальній сфері дитини.

У сприйманні відбувається перехід від мимовільного до цілеспрямованого довільного спостереження за об'єктами, однак цьому дитину треба навчити, для чого у дитини необхідно створити попереднє уявлення образу. Учень навчається сприймати абстрактні образи, якими є букви і цифри.

Суттєво розвиваються уявлення, з'являються продуктивні уявлення. Пам'ять набуває виразний пізнавальний характер, дитина вперше починає усвідомлювати мнемічну задачу, відмежовувати від іншої задачі. У молодших школярів під керівництвом вчителя швидко розвиваються прийоми запам'ятовування.

Однак, найбільш суттєві зміни спостерігаються у мисленні, яке

поступово перетворюється із наочно-образного в абстрактне і набуває узагальнюючого характеру. Спостереження за молодшими школярами доводить, що їм складно виконувати інтелектуальні операції. Саме навчальна діяльність сприяє розвитку пізнавальних здібностей дитини. У школі дитина в обмежений час оволодіває системою наукових понять, які сприяють розвитку мислительних операцій.

Увага молодшого школяра переважно мимовільна, але поступово перетворюється на довільну. Навчання в школі сприяє розвитку мовлення. Зростає словниковий запас, стають більш різноманітними функції мовлення. Діти опановують письмове мовлення, читання. Показником розвитку мовлення є поява мовчазне читання [13, с. 65-67].

Навчальна діяльність сприяє інтенсивному інтелектуальному розвитку, який опосередковує розвиток всіх інших пізнавальних функцій.

В процесі навчальної діяльності наприкінці зазначеного вікового періоду у дітей формуються психічні новоутворення, серед яких основними є:

1. Довільність і усвідомленість всіх психічних процесів, їх інтелектуалізація і внутрішнє опосередкування. Полягає у здатності докладати вольові зусилля, свідомо контролювати когнітивні процеси. Школа висуває суттєві вимоги до розвитку волі. Школяр повинен постійно долати свої примхи, бажання, орієнтуватися на соціально схвалені зразки поведінки.

2. Рефлексія, яка виявляється у здатності до самооцінювання, самоаналізу, самоконтролю. Усвідомлення власних вчинків, дій, поведінки, обґрунтування та порівняння їх і з заданими зразками сприяє розвитку здатності оцінювати себе і з позиції іншої людини.

3. Внутрішній план дій виявляється у появі у школяра здатності попередньо обдумувати свої дії, планувати свою діяльність. Значний

обсяг інформації, велика кількість різноманітних справ, які мусить виконувати школяр, сприяють розвитку попередньому програванню ситуації.

4. Здатність молодшого школяра організувати свою навчальну діяльність. Особливість навчання у початковій школі полягає в тому, що дитина повинна навчитися вчитися. Ефективність навчальної діяльності обумовлюється тим, наскільки дитина засвоює засоби здійснення діяльності навчальної діяльності.

Також слід зауважити, що зміст і організація навчальної діяльності у початковій школі сприяють формуванню у школярів-початківців нової особистісної властивості – почуття соціальної і психологічної компетентності, що стимулює процес розвитку особистості. Батькам і педагогам важливо пам'ятати, що зазначені новоутворення тільки з'являються і ще не є досконалыми, однак саме вони забезпечують той рівень розвитку психіки, який дає можливість для систематичного навчання дитини в школі [32, с. 173-174].

Отже, навчальна діяльність є провідною діяльністю молодшого шкільного віку, має виражену суспільну значущість і опосередкує систему стосунків дитини з оточуючим світом. Своєрідність навчальної діяльності молодших школярів полягає в тому, що її зміст складають наукові поняття та зумовлені ними узагальнені способи розв'язання завдань, а її основна мета та головний результат – засвоєння наукових знань та відповідних умінь. Навчальна діяльність сприяє формуванню основних новоутворень молодшого шкільного віку, серед яких особливо виділяють рефлексію, довільність і усвідомленість психічних процесів, внутрішній план дій і уміння молодшого школяра свою організувати навчальну діяльність.

1.3 Роль навчання в особистісному розвитку молодшого школяра

Молодший шкільний вік – важливий період у психічному й особистісному розвитку учня молодших класів і, в першу чергу, це пов'язано з провідною діяльністю.

Навчальна діяльність висуває до розвитку дитини суттєві вимоги, відповідність цим вимогам і обумовлює розвиток дитини.

Однак, слід зауважити, що оптимальний розвиток дитини залежить від ефективності навчальної діяльності.

Важливим також є той факт, що ефективність навчальної діяльності залежить від рівня розвитку дитини, як особистісного, так і взагалі психічного.

Ознакою особистісного розвитку молодшого школяра є розвиток самосвідомості та самооцінки, як форми самосвідомості.

Позитивна самооцінка, закладена в дошкільному віці, безпосередньо впливає на успішність навчання в школі. З іншого боку, сам навчальний процес впливає на школяра, тим самим грає помітну роль у формуванні особистості в цілому і самооцінки.

Для того, щоб дитина почувалася щасливою, краще була адаптована до нових умов існування і була здатна подолати труднощі, пов'язані з процесом навчання, їй необхідно мати позитивне уявлення про себе. Від цього залежить впевненість дитини у своїх силах, усвідомлення результату як успіху чи неуспіху, відповідне ставлення до помилок, вибір тієї задачі, яка за ступенем складності є посилюючою для дитини [27, с.309-310].

Так, діти з заниженою самооцінкою схильні майже в кожній справі бачити перепони. Як, правило, у них високий рівень тривожності, вони гірше пристосовуються до шкільного життя, у них є проблеми у

взаємостосунках з однокласниками. Навчаються із великою напругою.

Уявлення про свою цінність, яке складається у дитини ще до вступу до школи, спричинює відповідні очікування, пов'язані зі школою та навчанням. Ці уявлення можуть або сприяти просуватися дитині уперед, або не дають їй можливості бути успішною у навчальній діяльності.

За традицією більшості шкіл діти наділяються схваленням учителів переважно за навчальну діяльність. Успіхи у навчанні обмежують значну частину школярів у схваленнях учителя, оскільки постійно успішних у навчанні учнів не так багато. Кожний школяр приблизно знає відносну цінність своїх знань, оскільки в школі переважають оцінні судження, які мають характер зіставлення. Позитивні чи негативні оцінки, які постійно повторюються, обов'язково впливають на самооцінку дитини. Систематичні позитивні підкріплення навчальної діяльності школяра, які свідчать про його досягнення, ще не гарантують позитивності його самооцінки, але значно підвищують вірогідність такого результату. З іншого боку, якщо в навчальних ситуаціях учень буде отримувати переважно негативний досвід, скоріше за все, що у нього сформується не тільки негативне уявлення про себе, як про школяра, але й негативна загальна самооцінка.

Зрозуміло, що успішність у навчанні стає для більшості дітей критерієм для формування їх самооцінки. Оцінка іншої людини, особливо дорослої і, в першу чергу, вчителя, має тенденцію перетворюватися в самооцінку. Як наслідок цього, неуспішні учні відчують власну некомпетентність, і навіть неповноцінність. Важливим є і той факт, що загальна самооцінка молодших школярів, які є успішними у навчанні, залишається високою протягом навчання в початковій школі, в той же час у неуспішних молодших школярів вона помітно знижується у 9 років. Негативна оцінка власних навчальних здібностей дитиною значно підвищує вірогідність формування у неї

загальної негативної самооцінки.

М.В. Савчин вважає, що «успішність у навчанні школярів та їхні уявлення про себе взаємопов'язані. Успіхи у навчанні сприяють розвитку самооцінки молодшого школяра, а самооцінка впливає на рівень успішності через механізми очікувань, домагань, мотивації та впевненості у своїх силах» [32, с.177].

Важливим структурним компонентом особистості є мотивація. Здійснюючи однакові за формою вчинки, люди можуть керуватися різними мотивами. Це стосується і навчальної діяльності. Ми вже аналізували мотиви навчання молодших школярів, серед яких пізнавальні, соціальні і вузькоособистісні.

Як вважає В.П. Кутішенко «мотивація молодших школярів характеризується складністю і неоднозначністю як за змістом, так і за ступенем сформованості» [19, с.44]. Аналіз навчальної діяльності й особливостей розвитку особистості в молодшому шкільному віці показує наявність тісного зв'язку між успішністю у навчанні і мотивацією навчання.

Пізнавальні мотиви у навчальній діяльності молодших школярів навіть у 3 і 4 класах залишаються не дуже вираженими і рідко впливають на постійну успішність навчання. Діти цього віку швидко спалахують, виявляють інтерес до якоїсь теми, предмету або способу дій, але цей інтерес дуже швидко минає, особливо, якщо дорослі не докладають зусиль для підтримки пізнавального мотиву. Тому для успішності у навчання більшого значення у молодших школярів набувають соціальні мотиви, а саме мотиви боргу, відповідальності та інші. На початку навчання в школі найбільш актуальним соціальним мотивом є статусний мотив (бути школярем), але багато в чому він визначається зовнішніми атрибутами. Як правило, цей мотив зникає до кінця першого року навчання і перетворюється на мотиви боргу і

відповідальності. Однак, внаслідок недостатнього розвитку вольової сфери дітей цього віку, надмірне акцентування дорослих на цих мотивах школярів, як правило, обумовлює зворотну реакцію. Дитина цього віку ще не в силах дотримуватися обіцянки. Значне місце в мотивації молодшого школяра займають вузькоособистісні мотиви, серед яких провідне місце займає мотив отримання гарної оцінки. Однак, слід пам'ятати, що оцінка може гальмувати активність дітей, їх потяг до розумової діяльності. Важливим є факт визнання того, що часто оцінка із знака успіху чи неуспіху перетворюється в знак, який оцінює особистість в цілому.

У молодших школярів, які мають проблеми у навчанні, поряд із самооцінкою та рівнем домагань своєрідно розвивається тісно пов'язана з ними мотивація. Часто у неуспішних учнів активізується мотив уникання покарання, який домінує і надає негативного значення навчальній діяльності. На такому фоні у дітей часто формується тривожність, як особистісне утворення, яка, в свою чергу, деструктивно впливає на навчальну діяльність молодших школярів. Намагаючись уникнути покарання за погану оцінку, дитина цього віку буде думати, що їй буде за таку оцінку, замість того, щоб більш ретельно готуватися до уроку.

Важливим показником розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку є особливості їх емоційно-вольової сфери, важливим джерелом емоцій дітей успіхи і неуспіхи у навчанні. Впродовж молодшого шкільного віку під впливом учіння відбуваються наступні зміни в афективному просторі:

- збагачення емоційної виразності через інтонацію, міміку;
- послаблення емоційної вразливості;
- зменшення безпосередності вираження емоцій;
- розвиток інтелектуальних, моральних та естетичних почуттів;

- вдосконалення навичок діагностики емоційних станів іншої людини; активний розвиток соціальних емоцій – самолюбства і альтруїзму, емпатії.

При позитивному самосприйнятті, успіхах у навчанні молодший школяр переживає почуття довіри, альтруїзму, які стають підґрунтям для здатності до емоційної децентрації.

Емоційна децентрація – це спроможність молодшого школяра відволікатися від власних емоційних переживань і сприйняти емоційні стани іншої людини. Однак за несприятливої ситуації в емоційному розвитку молодших школярів є частими переживання негативних емоційних станів – стресів, невротичних реакцій, закріплення емоційних порушень [12]. Окремі негативні емоційні стани можуть бути наслідком несприятливої ситуації в школі, неуспіхами у навчанні. Мова іде про шкільні фобії, шкільну тривожність, дидактогенний невроз. Ці терміни використовують для того, щоб показати, що такі емоційні прояви як страх, тривога спричинені взаємодією дитини із різними компонентами освітнього середовища. Підвищена шкільна тривожність, деструктивно впливаючи на навчальну діяльність молодших школярів, може бути спричинена як ситуаційними факторами, так і підкріплюватися індивідуальними властивостями дитини (тип нервової системи, тип темпераменту [24, с.27]. Часто наведений розлад емоційної сфери не сприймається дорослими як загрозовий, а навпаки, тривожні діти розглядаються педагогами, батьками як слухняні, виховані. І дійсно, такі діти намагаються не привертати до себе уваги, є слухняними. Однак, постійне перебування в такому стані може стати причиною виникнення неврозів та невротичних станів, які вже є медичним діагнозом і потребують втручання лікарів. Невротичні стани негативно впливають не тільки на процес навчальної діяльності та її успішність, а також негативно позначаються на особистісному розвитку дитини.

Отже, особистісний розвиток дитини в молодшому шкільному віці обумовлюється провідною діяльністю – навчанням. Успішність у навчанні також зумовлюється особистісними чинниками. В молодшому шкільному віці під час навчальної діяльності відбувається фактичне становлення особистості дитини, проявами якої є самооцінка і мотивація. У молодшому шкільному віці успішність у навчанні стає критерієм формування самооцінки. Негативна оцінка своїх навчальних здібностей підвищує вірогідність формування загальної негативної самооцінки. Висока і відносно стійка самооцінка сприяє розвитку успішному розвитку повноцінної особистості. Стимулює успішність у навчанні відповідна мотивація навчальної діяльності. Негативна мотивація до навчання знижує успішність у навчанні. При неспіхах у навчанні формується невідповідна мотивація.

РОЗДІЛ 2

Методологічні засади дослідження проблеми впливу навчальної діяльності на психічний розвиток молодших школярів

2.1. Характеристика методів діагностики навчальної діяльності і психічного розвитку молодшого школяра

Сьогодні до загальноосвітньої школи вступають діти із суттєвими відмінностями в психічному розвитку. Аналіз наукових джерел та результатів емпіричних досліджень навчальної діяльності та особливостей особистості молодших школярів показав, що навчальна діяльність і особистісний розвиток взаємопов'язані. Неуспішність у навчанні може позначитися на самооцінці дитини, на особливостях її мотивації, спричинити шкільну тривожність і навіть невротичний розвиток особистості. В свою чергу названі особистісні прояви можуть позначитися на успішності навчальної діяльності.

Дослідження проводилось у грудні 2019 року на базі ЗОШ № 32 м. Херсона. У дослідженні взяли участь 18 учнів другого класу, серед яких 10 хлопчиків і 8 дівчаток. Вік дітей 7-8 років. В експертне оцінюванні взяли участь вчитель і батьки.

Для дослідження впливу навчальної діяльності на особистісний розвиток молодших школярів нами були проаналізовані наступні методи дослідження:

1) Експертна оцінка навчальної діяльності :

Для вивчення рівня сформованості навчальної діяльності молодших школярів нами було використано матеріали, розроблені Г.В. Рєпкіною та Є.В. Заїкіною, представлені в підручнику С.Л. Коробко [17, с. 46-53]. Опис рівнів сформованості компонентів навчальної діяльності був представлений вчителю для експертної оцінки. Критерії експертної

оцінки компонентів навчальної діяльності представлені в додатках (Додаток А).

Вчителю було запропоновано оцінити наступні показники навчальної діяльності молодших школярів: навчально-пізнавальний інтерес, ціле покладання, навчальні дії, дії контролю, дії оцінювання. Для цього вчителю пропонується заповнити «Діагностичний аркуш» на кожну дитину. Після чого підводяться підсумки за кожним компонентом навчальної діяльності і оцінюється загальний показник рівня сформованості навчальної діяльності. Діагностика сформованості компонентів навчальної діяльності рекомендовано проводити з другого класу. Автор виділяє 6 рівнів сформованості навчальної діяльності, але в початковій школі найвищим вважається 4 рівень.

Кількісна інтерпретація:

0-1 бал: низький рівень;

2-3 бали: середній рівень;

4 бали: високий рівень.

Експертну оцінку сформованості навчальної діяльності здійснюють вчителі.

2. Методика діагностики самооцінки (С.Д. Максименко)

Методика орієнтована на дітей. Обстеження проводиться з кожним школярем індивідуально [21, с. 95-96]. Дитині пропонуються 10 слів, які є характеристиками особистості, наявність яких треба оцінити за ступенем виразності. Для оцінки виразності наведених властивостей дитина обирає відповідні слова: так, ні, інколи, не знаю.

Відповіді типу «так» оцінюються в 1 бал, відповіді типу «ні» оцінюються в 0 балів; відповіді типу «інколи» і «не знаю» оцінюються в 0,5 бали. Самооцінка дитини визначається за загальною сумою балів, набраною нею за всіма якостями особистості:

8-10 балів: високий рівень (завищена самооцінка);

4-7 балів: середній рівень (адекватна самооцінка);

0-3 бали: низький рівень (занижена самооцінка).

Перелік якостей особистості наведений в додатках (Додаток Б).

3. Визначення мотивації молодшого школяра до навчання в школі (О. Ануфрієва, С. Костроміна)

Методика призначена для дітей, яким пропонується відповісти на запитання анкети, використовуючи готові відповіді [36, с. 60, 114]. Перелік запитань анкети представлений у додатках (Додаток В). За кожну відповідь, яка стоїть на першому місці, надається 3 бали, на другому місці – 1 бал, на останньому місці – 0 балів. Рівень мотивації визначається кількістю балів:

25-30 балів: високий рівень, свідчить про сформоване ставлення до себе, як до школяра, характеризується високою навчальною активністю;

14-24 бали: середній рівень, свідчить про позитивне ставлення до школи, ставлення до себе як до школяра практично сформовано;

0-13 балів: низький рівень, який свідчить про не сформованість ставлення до себе як до школяра, ставлення до школи байдуже, при показниках, що наближаються до 0 – негативне.

4. Експертна оцінка тривожності (П. Бейкер, М. Алворд)

Оцінка здійснюється дорослими, які добре знають дитину. Це можуть бути батьки або педагог. Дорослому пропонується відповісти згодою чи незгодою на твердження анкети, які характеризують особливості, властиві для тривожної дитини [18, с.121-122]. Для підвищення об'єктивності відповіді на запитання анкети мають і педагоги і батьки. Потім знаходиться середньоарифметичний показник, який і буде свідчити про рівень тривожності дитини. Перелік тверджень анкети наведений у додатках (Додаток Г). Рівень тривожності визначається за загальною сумою балів:

15-20 балів: високий рівень тривожності;

7-14 балів: середній рівень тривожності;

1-6 балів: низький рівень тривожності.

Особливо увагу слід звернути на школярів, які отримали високий рівень тривожності.

5. Оцінка успішності навчальної діяльності

Оцінка успішності у навчанні молодших школярів здійснюється на підставі оцінок, які отримують школярі. У нашому дослідженні ми скористалися оцінками за другу навчальну чверть.

Аналіз результатів емпіричного дослідження

Результати констатувальної діагностики представлені в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Результати констатувальної діагностики (n=18)

№	Рівні навчальної діяльності		самооцінка		мотивація		тривожність		оцінка успішності
	сума	рівень	сума	рівень	сума	рівень	сума	рівень	
1	1	н	4	с	12	н	5	н	7,6
2	1	н	8	в	28	в	8	с	8,1
3	2	с	7	с	17	с	17	в	7,8
4	1	н	2	н	16	с	12	с	6,5
5	1	н	2	н	26	в	7	с	6,8
6	2	с	4	с	16	с	4	н	6,7
7	2	с	8	в	15	с	7	с	8,4
8	3	с	10	в	28	с	5	н	11,2
9	1	н	7	с	12	н	18	в	7,1
10	2	с	8	в	16	с	3	н	6,5
11	1	н	9	в	14	с	16	в	7,1
12	1	н	2	н	9	н	20	в	7,2
13	2	с	7	с	15	с	17	в	8,2
14	1	н	1	н	10	н	14	с	7,6
15	2	с	9	в	14	с	16	в	8,1
16	1	н	7	с	14	с	4	н	6,9
17	2	с	9	в	17	с	7	с	7,8
18	2	с	10	в	19	с	16	в	7,9

Для кількісного аналізу результатів констатувальної діагностики

було використано варіаційний і кореляційний види аналізу. Для з'ясування тенденцій у сформованості навчальної діяльності, успішності в ній, самооцінці, мотивації і тривожності нами було обчислено середньоарифметичні показники.

Так, середній показник рівня сформованості компонентів навчальної діяльності – 1,6, між низьким і середнім, свідчить, що діти ще тільки навчаються навчатися. Інтерес до навчальної діяльності ситуативний, позитивні реакції частіше виникають на матеріал, який стосується конкретних фактів. Діти добре орієнтуються у практичних завданнях, але у теоретичних потребують допомоги вчителя. Діти швидко відволікаються, контроль за поведінкою зовнішній (учитель). Зміст дій школярі усвідомлюють, але є проблеми в організації і доведення до кінця власних дій. Контроль здійснюється за допомогою учителя, але можуть фіксувати факт розходження дій та зразку. Другокласники вже мають потребу в отриманні оцінки за свої дії, але самостійно та об'єктивно оцінити власні дії ще не можуть.

Середній показник самооцінки дорівнює 6,7, знаходиться на межі середньої і завищеної тенденції. Даний показник є нормальним для молодших школярів і свідчить про схильність до завищеної самооцінки. Вважаючи себе гарними, дитина почуває себе краще. Завищена самооцінка в цьому віці виконує психозахисну функцію.

Середній показник мотивації – 16, знаходиться у межах середнього рівня і свідчить про позитивне ставлення до школи, але школа приваблює більшість учнів позаурочними справами, ставлення до себе як до школяра у дітей майже сформоване.

Середній показник тривожності – 11,6 знаходиться у межах середнього рівня, але в класі є діти як з високим рівнем тривожності, так і з низьким, саме вони потребують уваги дорослих, оскільки висока тривожність є деструктивною в молодшому шкільному віці і може при

відсутності відповідної підтримки з боку дорослих перетворитися у невротичний стан.

Середній показник оцінки успішності дітей дорівнює – 7,7. Що свідчить про середній рівень успішності школярів цього класу. Як і в попередніх показниках середньоарифметичні показники тільки свідчать про тенденцію, яка спостерігається серед досліджуваних. Всі отримані середні показники знаходяться у межах вікової норми.

Для визначення специфіки розподілу отриманих результатів констатувальної діагностики за рівнями ми звернулися до частотного аналізу, результати якого представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Розподіл результатів констатувальної діагностики за рівнями (%)

показники	Рівні		
	низький	середній	високий
навч. діяльність.	50%	50%	-
самооцінка	22,2%	27,8%	50%
мотивація	22,2%	55,6%	22,2%
тривожність	22,2%	33,3%	44,5%

Результати частотного аналізу показали, що досліджувані школярі показали по 50% низького і середнього рівня засвоєння компонентів навчальної діяльності. Найбільш складними компонентами навчальної діяльності виявились цілепокладання й дії контролю. Другокласники ще не навчилися самостійно формулювати мету, вимоги, які висуваються педагогом приймаються частково, дітям потребуються додаткові пояснення. При засвоєнні змісту навчального матеріалу досліджувані можуть несвідомо зіставляти отримані результати із зразком. При виконанні завдань ще орієнтуються на зовнішній контроль. Аналіз результатів дослідження мотивації до навчання показав, що більше половини досліджуваних (10 учнів - 55,6%) продемонстрували середній

рівень навчальної мотивації, цей показник свідчить про діти вже розуміють для чого потрібна школа, вони усвідомили свою нову соціальну роль – школяра. Учням подобається відвідувати школу, але цей інтерес ще більше орієнтований не на процес навчання, а на позаурочні події, дітям подобаються перерви, різноманітні заходи. Серед досліджуваних школярів по 22,2% (4дитини) продемонстрували високий і низький рівні сформованості навчальної мотивації. Високий рівень мотивації продемонстрували учні, які виявляють високу навчальну активність і в них сформоване ставлення до себе як до школяра. Школярі з низьким рівнем сформованості навчальної мотивації ставляться до школи або негативно, або байдуже, себе як школяра ще не уявляють. Як з'ясувалось із бесіди з учителем дві дитини з низьким рівнем мотивації не відвідували заклад дошкільної освіти, у них не сформовані навички комунікативної взаємодії, при нормальних пізнавальних здібностях вони показують невисокі показники успішності у навчанні. Ще дві дитини виховуються у сім'ях із несприятливим кліматом і невідповідними виховними стратегіями. Ці діти також не виявляють інтерес до школи, часто виступають ініціаторами порушень дисципліни, демонструють невисокі результати у навчанні.

Для доведення зв'язку між навчальною діяльністю і особистісним розвитком молодших школярів нами було використано кореляційний аналіз, для якого обчислюється коефіцієнт кореляції (тіснота зв'язку). Кореляційний аналіз метод математичної статистики, який дозволяє з'ясувати наявність чи відсутність зв'язку між досліджуваними ознаками [7, с. 144-148].

Ми обчислювали коефіцієнт кореляції за формулою Спірмена, яку використовують у випадках непараметричної статистики. Обчислення коефіцієнта кореляції вираховувалось за формулою:

$$R = 1 - \frac{6\sum d^2}{n^3 - n}$$
, де d - різниця між рангами; n - кількість досліджуваних.

Коефіцієнти кореляції особистісних показників та показників навчальної діяльності представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Коефіцієнти кореляції показників навчальної діяльності та особистісного розвитку

показники	рівень навч. діяльності	самооцінка	мотивація	тривожність	успішність
рівень навч. діяльності	*****	0,71	0,78	-0,51	0,76
самооцінка	0,71	*****	0,69	-0,87	0,89
мотивація	0,78	0,69	*****	-0,57	0,73
тривожність	-0,51	-0,87	-0,57	*****	-0,75
успішність у навчанні	0,76	0,89	0,73	-0,75	*****

Наведені коефіцієнти кореляції свідчать про наявність зв'язку між всіма показникам. У нашому випадку спостерігається і позитивна і негативна кореляція. Позитивна кореляція свідчить про прямий зв'язок між ознаками, негативна кореляція свідчить про обернено пропорційний зв'язок [7, с. 145]. Найсильніший зв'язок спостерігається між самооцінкою і успішністю у навчанні (0,89), це означає найбільш високі показники успішності у навчанні виявились у школярів із високою самооцінкою. Сильний зв'язок спостерігається між тривожністю і самооцінкою (-0,87), при чому цей зв'язок є обернено пропорційний, це означає, що високий рівень тривожності виявляється в учнів із низькою самооцінкою. Прямий сильний зв'язок виявився між рівнем засвоєння навчальної діяльності і мотивацією до навчання (0,78) а також рівнем сформованості компонентів навчальної діяльності і успішністю у

навчанні (0,76). Це зрозуміло, чим вище мотивація до навчання, тим вище рівень сформованості в неї компонентів навчальної діяльності, чим краще дитина опановує навчальну діяльність, тим вищими виявляються у неї показники успішності у навчанні. Досить сильний зв'язок спостерігається між успішністю у навчанні і мотивацією (0,73), між рівнем сформованості компонентів навчальної діяльності і самооцінкою (0,71), мотивацією до навчання і самооцінкою. Середній зв'язок виявився між тривожністю і рівнем засвоєння навчальної діяльності (-0,51) і між рівнями тривожності і мотивації (-0,57). Причому всі коефіцієнти кореляції з показником тривожності виявились обернено пропорційними, що свідчить про негативний вплив тривожності на показники навчальної діяльності.

Проведений кореляційний аналіз довів, що між навчальною діяльністю і показниками особистісного розвитку існує тісний зв'язок.

Таким чином, для діагностики навчальної діяльності і особистості використовують комплекс діагностичних інструментів.

Проведена констатувальна діагностика виявила, що у молодших школярів ще недостатньо сформовані компоненти навчальної діяльності, мотивація до навчання у другокласників носить соціальний характер і орієнтована на зовнішньо привабливі атрибути школи, Досліджувані школярі продемонстрували тенденцію до завищеної самооцінки, що віковою особливістю молодших школярів. Проведений кореляційний аналіз довів, що між навчальною діяльністю і показниками особистісного розвитку існує тісний зв'язок. Найсильніший зв'язок виявився між успішністю у навчанні і самооцінкою, між тривожністю і самооцінкою. Тривожність виявилась негативним чинником, який деструктивно впливає на процес засвоєння навчальної діяльності та на її успішність. Рівень сформованості компонентів навчальної діяльності суттєво залежить від рівня навчальної мотивації.

2.2. Аналіз способів формування навчальної діяльності та оптимізації особистісного розвитку молодших школярів

У попередніх розділах було проаналізовано і доведено тісний взаємозв'язок між формуванням навчальної діяльності як провідної і процесом становлення особистості дітей молодшого шкільного віку. Зрозуміло, що на початку навчання в школі, коли відбуваються кардинальні зміни в житті, всі діти потребують підтримки з боку дорослих, в першу чергу вчителя і батьків. Однак бувають випадки, коли дитина, в силу складних обставин, проблем із здоров'ям, індивідуальними особливостями розвитку. В таких ситуаціях це має бути не просто підтримка і допомога, дитині потребує корекційного втручання.

Оскільки навчальна діяльність є тим фоном, основою, на якому відбувається розвиток дитини, тому важливо допомогти дитині у формуванні навчальної діяльності. Тому актуальною стає корекційно-розвивальна робота, яка і спрямована на допомогу дітям.

Формування діяльності можливо при тільки при безпосередньому керуванні нею. Навчальна діяльність як і будь-яка інша діяльність підлягає певним законам. Знання цих законів є обов'язковим для вчителя, особливо на початкових етапах навчання дітей, коли їх, в першу чергу, треба навчити вчитися. Навчання розвиває школярів перш за все своїм змістом. Однак зміст навчання по-різному засвоюється школярами і впливає на їх розвиток в залежності від методу навчання. Тому методи навчання повинні передбачати побудову на кожному етапі навчання системи навчальних задач, що ускладнюються. Навчання впливає на розвиток школярів і своєю організацією. Навчання є формою колективного життя дітей, формою нової взаємодії з учителем, з однокласниками. Навчання має розвивальний характер тільки при умові,

якщо воно спирається не тільки на актуальні досягнення дитини, а й на її потенційні можливості. Навчання тим більше впливає на розвиток дитини, чим більш цілеспрямовано стимулює дітей до аналізу їх уявлень від об'єктів, їх властивостей і власних дій з ними [38, с. 72].

В основі формування навчальної діяльності учнів повинно бути покрокове ознайомлення школярів-початківців з основними компонентами навчальної діяльності [10, с. 153].

Ознайомлюючи школярів із компонентами навчальної діяльності необхідно стимулювати їх до активної участі в цьому процесі. Доводячи до дітей мету уроку, необхідно їх правильно мотивувати, пояснюючи для чого їм потрібні ці знання, де вони можуть їх використати. Звичайно, на початку навчання необхідно використовувати різноманітні наочні засоби, оскільки у дітей ще переважає наочно-образне мислення.

При традиційній системі навчання мотивація учіння у молодших школярів майже не зазнає змін. Тому потребуються спеціальні зусилля педагогів. Молодшого школяра характеризує значна збудливість, не сформована здатність до довільного керування власними бажаннями, потребами. Саме тому проблема формування навчальних мотивів набуває особливого значення. Динамічність мотиваційної сфери учня-початківця представляє значні можливості для формування і розвитку у нього мотивів, необхідних для успішного навчання.

Оволодіння цілями, обґрунтування мотивів навчання вимагають не тільки активності учнів, а й формування в них нових дій. Учитель на кожному занятті повинен чітко пояснювати навчальну ситуацію, аналізувати її компоненти, розкривати вимоги до школярів. Школярі мають зрозуміти і засвоїти загальні способи розв'язання задач, навчитися відтворювати зразки таких способів, засвоїти алгоритм навчальних дій. Учитель повинен створити такі умови роботи на уроці, щоб вони стимулювали учнів відшукувати загальний спосіб розв'язання

задач одного типу. Аналіз науково-практичних джерел інформації показує, що результативність розв'язання молодшими школярами навчальних задач суттєво залежить від організації їх діяльності. Так, визнаний факт, що робота в діадах є більш продуктивною, ніж індивідуальна, робота в режимі співпраці – більш ефективною, ніж у режимі суперництва. Формуванню навчальної діяльності молодших школярів сприяє навчання діям контролю і оцінки. Молодший школяр має поступово навчитися зіставляти свої навчальні дії із заданими зразками. Вчитель повинен виробляти в учнів постійну звичку перевіряти результати своєї роботи, довести до учнів обов'язковість цього етапу роботи. На початку навчання функція контролю здійснюється лише вчителем, але поступово на цій основі необхідно сформувати самоконтроль учнів за процесом і результатами засвоєння знань. Здатність до самоконтролю сприяє тому, що учні поступово починають виконувати окремі компоненти навчальної діяльності на основі саморегуляції [10, с. 153-154; 13, с. 61-64].

Важливим компонентом навчальної діяльності є навчальні дії, серед яких слід розрізнити предметні і мислительні. Вчитель повинен сприяти переведенню предметних дій у розумові форми. Для того, щоб предметні дії перейшли в розумові, вони повинні пройти в процесі свого формування низку етапів. На першому етапі фактично виконується дія: спостереження за чужою дією, матеріальна дія, проговорення вголос без предметів, дія у внутрішньому мовленні. На другому етапі відбувається розгортання і скорочення операцій. Третій етап – узагальнення дії за типами, закономірностями. На останньому етапі відбувається засвоєння дії.

Слід також зауважити, що більшість дітей на початку навчання знаходяться на операційному рівні інтелектуального розвитку. Це рівень наочного мислення. Труднощі засвоєння дитиною наукових знань

полягають в тому, що просте повідомлення знання не змінює мислення дитини. Тому на самому початку навчання необхідно навчати дитину розв'язувати задачу шляхом виділення дитиною у речах і явищах окремих сторін, які є предметом вивчення в тій чи іншій галузі знань. Дослідження доводять що для цього дитина повинна кожного разу володіти системою засобів, за допомогою яких вона буде виділяти необхідні властивості. Для цього дитину необхідно навчати формам предметного, просторово-графічного чи символічного моделювання. Таким чином перед дитиною розкривається світ відносно самостійних властивостей з їх внутрішньою організацією [38, с. 71-72].

Важливим аспектом впливу навчальної діяльності на розвиток особистості дитини є корекція успішності дитини в початковому процесі. Сучасні програми корекції неуспішності надають перевагу інтелектуальному компоненту. Однак, причинами неуспішності частіше виступає не рівень розвитку інтелекту, а проблеми, які знаходяться у соціальній сфері. Тому актуальним є з'ясування першопричини неуспішності. Це є важливим, оскільки успішність у навчанні зумовлює зниження самооцінки дитини.

Особливістю дітей молодшого шкільного віку є безмежна довіра до дорослих, особливо вчителя. Характеризуючи себе як особистість, молодший школяр повторює те, що про нього каже вчитель. Так самооцінка дитини безпосередньо залежить від характеру оцінок, які вона отримує від учителя в процесі різних видів діяльності, особливо навчання. Неуспішний у навчанні учень на якомусь етапі навчання виявляє розходження між тим, що від нього вимагають і тим, що він реально може виконати. На початку навчання цей факт ще майже не усвідомлюється дитиною. Але на третьому році навчання чітко виявляється контингент учнів із заниженою самооцінкою. Сприяють цьому і оцінки однокласників, які, в свою чергу орієнтуються також на

оцінки вчителя. В таких випадках необхідно змінювати внутрішні установки дитини. Для цього необхідно знайти людину, яка буде авторитетною для дитини. Цей факт ще раз підкреслює роль вчителя у формуванні самооцінки дитини.

Уявлення про себе залежать і від оцінок, які учитель виставляє в журналі. Однак, саме вербальні судження відіграють значну роль у формуванні самооцінки, оскільки є більш емоційними, лабільними, зрозумілими для дітей. Це підкреслює важливість обговорення і аналізу оцінки із школярем. Хоча відомо, що більшість учителів вважають, що діти завжди погоджуються з оцінкою вчителя, тому рідко аналізують її. Однак, дозволяючи учню можливість висловити свою думку, обґрунтувати її, тактично спрямувати роздуми дитини, вчитель допомагає їй формувати самооцінку. Оцінка, що виставляється в журнал, повинна враховувати не тільки кінцевий результат, але й зусилля дитини в його досягненні. Оцінка учителя має стимулювати учня та підтримувати у нього адекватну самооцінку.

Критика вчителя повинна бути спрямована на окремі дії і вчинки школяра, а не на особистість в цілому. В такому випадку навіть низька оцінка не буде сприйматися дитиною як принизлива.

Для підвищення самооцінки, а так і для розвитку особистості, корисним буде виокремлення тих сфер життя та діяльності дитини, де вона може проявити ініціативу і бути успішною. Знаходження таких позитивних аспектів дозволяє покращити ставлення до дитини з боку вчителя, батьків, її однолітків. Рекомендується закріплювати у свідомості дитини її досягнення й успіхи. Корисно фіксувати, відмічати й схвалювати навіть незначні успіхи дитини у навчальній діяльності. Особливо важливо не дати закріпитися новим невдачам. Для цього важливо привчати дитину доводити справу до кінця, не відкладаючи її на потім.

Особливу увагу слід звернути на характер і форму доган і схвалень школяра. Догана ні в якому разі не повинна торкатися здібностей дитини. Вона має бути максимально конкретною і спрямованою на усунення усвідомлених самою дитиною недоліків. Якщо дитина отримала негативну оцінку, її необхідно детально обґрунтувати, виділити критерії, за якими здійснювалось оцінювання.

Необхідно виховувати у школяра і не тільки у неуспішного або із заниженою самооцінкою, впевненість у собі, своїх можливостях, змінюючи його ставлення до невдач, не успіхів. Потім слід переходити до постановки конкретних, зрозумілих дитині цілей.

Важливим аспектом формування навчальної діяльності й оптимізації особистісного розвитку молодшого школяра є формування у нього навчальних інтересів. Дуже часто інтереси школярів-початківців вузькі, обмежені конкретними питаннями. Обмеженість інтересів часто обумовлюється мінімумом знань, інформації. В таких випадках актуалізувати інтереси можна через прості, але привабливі для дитини інтереси. Використання наочності, елементів гри, практичних дій, екскурсій також привертають увагу дітей. Наведені форми, прийоми, способи роботи повинні бути в арсеналі кожного учителя початкових класів. Психолог використовує різноманітні специфічні психологічні засоби, серед яких тренінги, програми розвитку чи корекції, ігри, вправи.

Корекційно-розвивальна робота з молодшими школярами може проводитися як індивідуально, так і в груповій формі. При виборі форми з молодшим школярем, як правило, враховують індивідуальні особливості дитини. Якщо проблеми у навчанні чи особистісному розвитку дитини пов'язані з однокласниками або у неї спостерігаються утруднення у контактах з однолітками, на початковому етапі корекційно-розвивальної роботи доцільно працювати з дитиною

індивідуально. Однак, при досягненні прогресу необхідно включати дитину в групову роботу.

Індивідуальна психокорекція спрямована на зміни поведінки, діяльності особистісних характеристик у сфері переконань на когнітивному рівні реагування, тобто ефект можливий при усвідомленні дитиною процедури. Індивідуальна робота з дитиною, особливо яка має особистісні проблеми, важко піддається алгоритмізації. Це пов'язано з тим, що причини проблем дитини, форми їх прояву, можуть бути надто особистісними. Однак, в будь-якому випадку робота можна представити у вигляді наступних етапів:

1. Поглиблена діагностика. Робота повинна початися із з'ясування причин.
2. Важливим аспектом роботи є взаємодія з батьками дитини, яких необхідно включити в роботу, навчити створювати для дитини ситуацію успіху, дозувати емоційне навантаження, оптимально організовувати соціальне середовище.
3. Безпосередня робота з дитиною, яка має включати актуалізацію проблем дитини, символічне знищення означеної проблеми, її перетворення. Особливо важливим є вироблення нових стратегій поведінки у складних ситуаціях (малювання, програвання ситуацій та ін.).
4. Закріплення результатів за допомогою створення умов для підвищення самооцінки школяра, його впевненості у собі.
5. Підсумкова діагностика, яка дозволяє з'ясувати досягнення.
6. Підсумкова консультація з батьками, педагогами із формуванням рекомендацій.

Слід зауважити, що всі етапи роботи є обов'язковими, але їх послідовність може змінюватися в контексті роботи з конкретною дитиною в залежності від її індивідуально-психологічних особливостей,

а також від специфіки соціальної ситуації розвитку дитини.

На відміну від індивідуальної роботи з дитиною, групова корекційно-розвивальна робота забезпечує реальне соціальне оточення для експериментування з новими, більш ефективними засобами. Група створює таке оточення, в якому можна опрацювати нові соціальні техніки в перевірці реальності та міжособистісних стосунків. (Джинот, с. 21). Специфіка групової психокорекції як самостійного методу полягає у використанні в корекційно-розвивальних цілях групових феноменів, стосунків і взаємодій, що виникають у групі та проявляються в груповій динаміці.

Групова корекційно-розвивальна робота спрямована на емоційну й поведінкові сфери дитини. Корекційний вплив здійснює група, в якій створюються реальні ситуації. Як правило, до групи входять діти з різноманітними особистісними проблемами, емоційними та поведінковими реакціями, які перебувають у відносно рівній позиції одне до одного. Це є суттєвою перевагою групової форми роботи, адже індивідуальна робота передбачає директивну позицію психолога чи педагога. Способи групової психокорекції обумовлені задачами психокорекційного впливу і перебувають в залежності від теоретичної концепції проблемної поведінки [22, с. 49].

Основною формою психокорекції в більшості випадків є міжособистісне спілкування та вербальна взаємодія. Для молодших школярів найчастіше використовують ігротерапію, казкотерапію, образотворче мистецтво, музикотерапію, танцювальна терапію. Приклади корекційно-розвивальних ігор, вправ наведені в додатках (Додаток Д).

Особливого сенсу набуває робота з батьками молодших школярів. Дуже часто батьки не розуміють проблеми своєї дитини, вважають її або надуманою вчителем, або неслухняністю дитини. Буває так, що батьки звинувачують школу і вчительку в проблемах дитини. Тому роботу

психолога, вчителя початкових класів провести просвітницьку роботу з батьками, присвячену ролі сім'ї у виникненні проблеми дитини, а також взаємостосункам у родині. Демонструється значення конфліктів в родині. Робота з батьками включає навчання їх засобам допомоги дитині, вироблення в неї впевненості, умінні поводити себе у складних ситуаціях, ситуаціях неспіху. Форма роботи з батьками і за змістом і за організацією обумовлена позицією батьків, їх рівнем освіти, виховними стратегіями, які використовуються в сім'ї.

Таким чином, оптимізація особистісного розвитку і формування навчальної діяльності молодших школярів передбачає організацію корекційно-розвивальної роботи, яка повинна бути орієнтована на засвоєння школярами-початківцями основних компонентів навчальної діяльності, які забезпечують успішність в ній, а також сприяють особистісному розвитку молодшого школяра.

ВИСНОВКИ

Глибокі зміни, що відбуваються зі вступом молодшого школяра до школи, свідчать про широкі можливості розвитку дитини на даному віковому етапі. Протягом цього періоду на якісно новому рівні реалізується потенціал розвитку дитини як активного суб'єкта, що пізнає навколишній світ і самого себе, що здобуває власний досвід діяльності в цьому світі.

Аналіз наукових джерел та проведене власне експериментальне дослідження дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного психічного й особистісного розвитку, який зумовлюється особливістю соціальної ситуації розвитку – навчанням у початковій школі. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчальна діяльність - суспільно важлива діяльність, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція. У молодшому шкільному віці продовжують розвиватися основні пізнавальні властивості і процеси (сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення і мовлення). Наприкінці його вони перетворюються на вищі психічні функції, яким властива довільність і опосередкованість. Розвиток особистості молодшого школяра пов'язаний з розвитком самосвідомості, яка проявляється як внутрішня позиція, і з формуванням самооцінки як важливої форми самосвідомості.

2. Навчальна діяльність є провідною діяльністю молодшого шкільного віку, має виражену суспільну значущість і опосередкує систему стосунків дитини з оточуючим світом. Своєрідність навчальної діяльності молодших школярів полягає в тому, що її зміст складають наукові поняття та зумовлені ними узагальнені способи розв'язання завдань, а її основна мета та головний результат – засвоєння наукових

знань та відповідних умінь. Навчальна діяльність сприяє формуванню основних новоутворень молодшого шкільного віку, серед яких особливо виділяють рефлексію, довільність і усвідомленість психічних процесів, внутрішній план дій і уміння молодшого школяра свою організувати навчальну діяльність.

3. Особистісний розвиток дитини в молодшому шкільному віці обумовлюється провідною діяльністю – навчанням. Успішність у навчанні також зумовлюється особистісними чинниками. В молодшому шкільному віці під час навчальної діяльності відбувається фактичне становлення особистості дитини, проявами якої є самооцінка і мотивація. У молодшому шкільному віці успішність у навчанні стає критерієм формування самооцінки. Негативна оцінка своїх навчальних здібностей підвищує вірогідність формування загальної негативної самооцінки. Висока і відносно стійка самооцінка сприяє розвитку успішному розвитку повноцінної особистості. Стимулює успішність у навчанні відповідна мотивація навчальної діяльності. Негативна мотивація до навчання знижує успішність у навчанні. При неуспіхах у навчанні формується невідповідна мотивація.

4. Для діагностики навчальної діяльності і особистості використовують комплекс діагностичних інструментів. Проведена констатувальна діагностика виявила, що у молодших школярів ще недостатньо сформовані компоненти навчальної діяльності, мотивація до навчання у другокласників носить соціальний характер і орієнтована на зовнішньо привабливі атрибути школи, Досліджувані школярі продемонстрували тенденцію до завищеної самооцінки, що віковою особливістю молодших школярів. Проведений кореляційний аналіз довів, що між навчальною діяльністю і показниками особистісного розвитку існує тісний зв'язок. Найсильніший зв'язок виявився між успішністю у навчанні і самооцінкою, між тривожністю і самооцінкою.

Тривожність виявилась негативним чинником, який деструктивно впливає на процес засвоєння навчальної діяльності та на її успішність. Рівень сформованості компонентів навчальної діяльності суттєво залежить від рівня навчальної мотивації.

5. Оптимізація особистісного розвитку і формування навчальної діяльності молодших школярів передбачає організацію корекційно-розвивальної роботи, яка повинна бути орієнтована на засвоєння школярами-початківцями основних компонентів навчальної діяльності, які забезпечують успішність в ній, а також сприяють особистісному розвитку молодшого школяра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація дитини до шкільного навчання. 1-10 класи / О.Є. Марінушкіна, Ю.О. Замазій, Л.Д. Покроєва. – Х.: Ранок, 2011. – 192с.
2. Атемасова О. А. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери молодших школярів / О. А. Атемасова. – Харків: "Ранок", 2010. – 176 с.
3. Баришполь С.В. Посібник практичного психолога / С.В. Баришполь. – Х.: Основа, 2009. – 267с.
4. Большакова І.О. Критичне мислення. Початкова школа / І.О. Большакова. – К.: ВД Перше вересня, 2016. – 144с.
5. Бойправ М.Д. Індивідуально-психологічні властивості особистості / М.Д. Бойправ, В.П. Пісоцький, О.П. Щотка. – Ніжин: Вид. НДПУ ім.М.Гоголя, 2004. – 122с.
6. Власова О.І. Педагогічна психологія: Навч. посібник / О.І. Власова. – К.: Либідь, 2005. – 400с.
7. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посібник / І.М. Галян. – К.: Академвидав, 2009. – 464с.
8. Гончаренко Т. Психологічний супровід школярів / Т. Гончаренко. – Київ: Редакція загальнопедагогічних газет, 2005. – 128 с.
9. Джинотт Х.Дж. Групова психотерапія с детьми. Теория и практика групповой терапии / Х.Дж. Джинотт, пер. с англ. М.: Апрель-Пресс, 2005. – 272с.
10. Дуткевич Т.В. Дитяча корекційно-розвивальна психологія. Модульний навчальний посібник / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 304с.
11. Дятленко Н.М. Самоповага дітей / Н.М. Дятленко. – К.: Шкільний світ, 2007. – 120с.
12. Емоційний розвиток дитини / Упоряд. С.Д. Максименко, К.С. Максименко. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112с.
13. Заброцький М.М. Основи вікової психології: Навч. посібник /

М.М. Заброцький. – Тернопіль: Богдан, 2001. – 114с.

14. Ілляшенко Т.Д. Чому їм важко вчитися? Методичний посібник / Т.Д. Ілляшенко. – К.: Початкова школа, 2003. – 128с.

15. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя): Навч. посібник / Н.В. Карпенко. – К.: Каравела, 2008. – 192с.

16. Кондратенко Л. Розумові здібності дитини / Л. Кондратенко. – К.: Главник, 2004. – 112с.

17. Коробко С.Л. Робота психолога з молодшими школярами. Методичний посібник / С.Л. Коробко, О.І. Коробко. – К.: Літера ЛТД, 2014. – 416с.

18. Кочерга О.В. Психофізіологія дітей 6 року життя / О.В. Кочерга. – К.: Шкільний світ, 2007. – 128с.

19. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Курс лекцій / В.П. Кутішенко. - К.: Центр учбової літератури, 2010. – 128с.

20. Максименко С. Д. Готовність дитини до навчання в школі / С. Д. Максименко. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112 с.

21. Максименко С. Д. Самооцінка учня / С. Д. Максименко. – Київ: Главник, 2004. – 112 с.

22. Мамайчук І.І. Діти з розладами поведінки: психологічна допомога / І.І. Мамайчук, М.І. Смирнова. – К.: Редакції загально педагогічних газет, 2012. – 120с.

23. Мартиненко О.А. Корекція дезадаптивної поведінки молодших школярів / О.А. Мартиненко. – Х.: Ранок, 2011. – 176с.

24. Микляева А.В. Школьная тревожность: диагностика, профилактика, коррекция / А.В. Микляева, П.В. Румянцева. – СПб.: Речь 2007. – 248с.

25. Практична психологія у початковій школі / Упоряд. О.А. Атемасова. – Х.: Ранок, 2010. - 160с.

26. Психічний і фізіологічний розвиток учня та норми навантаження / В.В. Клименко, С.І. Болтivecь, І.В. Грибенко. – К.: Главник, 2005. – 224с.
27. Психология детства. Учебник / Под ред.. А.А. Реана. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 368с.
28. Семаго Н.Я. Теория и практика оценки психического развития ребенка. Дошкольный и младший школьный возраст / Н.Я. Семаго, М.М. Семаго. – СПб.: Речь, 2005. – 384с.
29. Сучасні форми роботи з батьками молодших школярів / Упоряд. І.В. Васильченко. – К.: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. – 120с.
30. Розвиток особистості в різних умовах соціалізації: колективна монографія / За ред. Л.О. Калмикової, Г.О. Хомич. – К.: ВД Слово, 2016. – 472с.
31. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О.Я. Савченко. – К.: Богданова М., 2009. – 226с.
32. Савчин М.В. Педагогічна психологія: Навч.посібник / М. В. Савчин. – К.: Академвидав, 2007. – 424с.
28. Савчин М.В. Вікова психологія: Навч. посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Академвидав, 2005. – 360с.
33. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія. Навч. посібник / О.П. Скрєєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376с.
34. Терещенко Л.А. Як зберегти психічне здоров'я дітей 5-7 років / Л.А. Терещенко. – К.: Ред.газет з дошк. та почат. освіти, 2012. – 104с.
35. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручник / Л.Г. Терлецька. – К.: Слово, 2013. – 608с.
36. Терлецька Л.Г. Шкільна психодіагностика / Л.Г. Терлецька. – К.:

Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 120с.

37. Туріщева Л.В. Психологічні тренінги для школярів / Л.В. Туріщева. – Х.: Основа, 2011. – 124с.

38. Фридман Л.М. Психология детей и подростков: справочник для учителей и воспитателей / Л.М. Фридман. – М.: Изд. Института психотерапии, 2004. – 480с.

39. [Електронний ресурс]:Безкоштовна бібліотека підручників// Режим доступу до ресурсу:info-library.com.ua/books-text-497.html

40.[Електронний ресурс]:Безкоштовна бібліотека підручників// Режим доступу до ресурсу:info-library.com.ua/books-text-501.html

41. [Електронний ресурс]:Навчальні матеріали онлайн// Режим доступу до ресурсу:pidruchniki.com/90037/pedagogika/

42. (enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7242/1/Kovalchuk.pdf)

43. Прокопенко І. Ф. Психологія:підручник для студентів вищих навчальних закладів / І. Ф. Прокопенко. – Харків: "Фоліо", 2012. – 849 с.

44. [Електронний ресурс]:Безкоштовна бібліотека підручників// Режим доступу до ресурсу:info-library.com.ua/books-text-4917.html

45.[Електронний ресурс]:westudents підручники для студентів// Режим доступу до ресурсу:<https://westudents.com.ua/glavy/75722-uchnnya-yak-provdna-dyalnst-molodshogo-shklno-go-vku.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

Показники експертної оцінки навчальної діяльності

Рівні сформованості навчально-пізнавального інтересу

Рівень	Назва рівня	Основна діагностична ознака
1	Відсутність навчально-пізнавального інтересу	Інтерес практично не виявляється (винятки: позитивні реакції на яскравий і кумедний матеріал)
2	Реакція на новизну	Позитивні реакції виникають тільки на новий матеріал, який стосується конкретних фактів (але не теорії)
3	Цікавість	Позитивні реакції виникають на новий теоретичний матеріал (але не способи виконання завдань)
4	Ситуативний навчальний інтерес	Виникає щодо способів виконання нового окремого одиничного завдання (але не системи завдань)
5	Стійкий навчально-пізнавальний інтерес	Виникає щодо загального способу виконання цілої системи завдань (але не виходить за межі програмного матеріалу)
6	Узагальнений навчально-пізнавальний інтерес	Виникає незалежно від зовнішніх вимог і виходить за межі матеріалу, що вивчається. Обов'язково орієнтований на загальні способи виконання завдань

Рівні сформованості цілепокладання

Рівень	Назва рівня	Основна діагностична ознака
1	Відсутність мети	Вимога, що висувається, приймається лише частково. Беручись до роботи, швидко відволікається або поводить хаотично, не знає, що саме треба робити. Може виконувати лише найпростіші (такі, що не передбачають проміжних цілей) вимоги
2	Сприйняття практичного завдання	Сприймає та виконує тільки практичні завдання (але не теоретичні), у теоретичних завданнях не орієнтується
3	Перевизначення пізнавального завдання на практичне	Сприймає пізнавальне завдання, усвідомлює його вимоги, але в процесі його виконання підміняє пізнавальне завдання практичним
4	Визначення пізнавальної мети	Визначена пізнавальна мета зберігається під час виконання навчальних дій і регулює весь процес їх виконання; чітко виконується вимога пізнавального завдання
5	Перевизначення практичного завдання на пізнавальне	Зіткнувшись із новим практичним завданням, самостійно формулює пізнавальну мету й будує дії відповідно до неї
6	Самостійна постановка нових навчальних цілей	Самостійно формулює нові пізнавальні цілі без будь-якого стимулювання ззовні, у тому числі з боку нового практичного завдання; цілі виходять за межі вимог програми

Рівні сформованості навчальних дій

Рівень	Назва рівня	Основна діагностична ознака
1	Відсутність навчальних дій як цілісних одиниць діяльності	Не може виконувати навчальні дії як такі, може виконувати лише окремі операції без їх внутрішнього зв'язку одна з одною або копіювати зовнішню форму дій
2	Виконання навчальних дій у співпраці з учителем	Зміст дій та їх операційний склад усвідомлюються, береться до виконання дій, але без допомоги іззовні організувати власні дії й довести їх до кінця не може; у співпраці з учителем працює доволі успішно
3	Неадекватне перенесення навчальних дій	Дитина самостійно застосовує засвоєний спосіб дії до виконання нового завдання, але не спроможна внести у нього навіть невеличкі зміни, щоб пристосувати його до умов конкретного завдання
4	Адекватне перенесення навчальних дій	Уміє виявити невідповідність нового завдання та засвоєного способу, намагається самостійно перебудувати відомий спосіб, але може це зробити правильно тільки з допомогою вчителя
5	Самостійна побудова навчальних дій	Виконуючи нове завдання, самостійно будує новий спосіб дії або модифікує відомий спосіб, робить це поступово, крок за кроком і наприкінці без будь-якої допомоги іззовні правильно виконує завдання
6	Узагальнення навчальних дій	Спирається на принципи побудови способів дії і виконує нове завдання «швидко», виводячи новий спосіб із цього принципу, а не з модифікації відомого окремого способу

Рівні сформованості дій контролю

Рівень	Назва рівня	Основна діагностична ознака
1	Відсутність контролю	Навчальні дії не контролюються, не зіставляються зі схемою; допущені помилки не помічаються й не виправляються навіть стосовно багаторазово повторених дій
2	Контроль на рівні мимовільної уваги	Стосовно багаторазово повторених дій може, хоча й несистематично, несвідомо фіксувати факт розходження дій та схеми, яку мимоволі запам'ятовано; помітивши та виправивши помилку, не може обґрунтувати власні дії
3	Потенційний контроль на рівні мимовільної уваги	Під час виконання нової дії введена її схема усвідомлюється, але викликає труднощі одночасне виконання навчальних дій та їх зіставлення зі схемою; ретроспективно таке зіставлення робиться, помилки виправляються з обґрунтуванням
4	Актуальний контроль на рівні довільної уваги	Безпосередньо у процесі виконання дій учень орієнтується на засвоєну ним узагальнену схему й успішно зіставляє з нею процес виконання завдання, практично не допускаючи помилок
5	Потенційний рефлексивний	Виконуючи нове завдання, успішно застосовує до нього стару, неадекватну схему, але з допомогою вчителя виявляє неадекватність схеми новим умовам і намагається скоригувати дії
6	Актуальний рефлексивний	Виконуючи нове завдання, самостійно виявляє помилки, викликані невідповідністю схеми та нових умов завдання й самостійно коригує схему, здійснюючи дії безпомилково

Додаток Б

Якості особистості

Гарний, добрий, розумний, акуратний, слухняний, уважний,
ввічливий, здібний, працелюбний, чесний.

Додаток В

Текст анкети «Мотивація навчання»

1. Тобі подобається в школі? Так, не дуже, ні.
2. Уранці ти завжди з радістю йдеш до школи абр часто бажаєш залишитися дома? Іду з радістю, буває по-різному, бажаю залишитися вдома.
3. Якщо учитель сказав, що завтра йти до школи необов'язково, ти б пішов чи залишився дома? Пішов до школи, не знаю, залишився дома.
4. Тобі подобається, коли відмінюються кроки? Не подобається, буває по-різному, подобається.
5. Ти б хотів, щоб не задавали ніяких домашніх завдань? НЕ хотів би, не знаю, хотів би.
6. Ти хотів би, щоб у школі залишилися оді перерви? Ні, не знаю, хотів би.
7. Ти часто розповідаєш про школу своїм родичам, друзям? Часто, інколи, не розповідаю.
8. Бажав би ти мати іншого, не суворого вчителя? Мені подобається наш учитель, точно не знаю, бажав би.
9. У тебе в класі багато учнів? Багато, мало, немає друзів.
10. Тобі подобаються твої однокласники? Подобаються, не дуже, не подобаються.

Додаток Г

Критерії оцінки тривожності

Щоб охарактеризувати ступінь тривожності дитини, треба позначити наведені твердження знаком «+» («так») або «мінус» («-»).

1. Не можу довго невтомно працювати.
2. Складно зосередитись на чомусь.
3. Будь-яке завдання викликає зайве занепокоєння.
4. Під час виконання завдань дуже напружений.
5. Бентежусь частіше за інших.
6. Часто говорю про напружені ситуації.
7. Як правило, червонію у незнайомій обстановці.
8. Скаржусь, що сняться страшні сни.
9. Руки зазвичай холодні і вологі.
10. Нерідко буває розлад шлунку.
11. Сильно пітнію, коли хвилююсь.
12. Не маю хорошого апетиту.
13. Сплю неспокійно, засинаю важко.
14. Полохливий, багато що викликає страх.
15. Зазвичай неспокійний, легко збуджуюсь.
16. Часто не можу стримати сльози.
17. Погано переношу очікування.
18. Не люблю братися за нове діло.
19. Не впевнений у собі, у своїх силах.
20. Боюся стикатися з труднощами.

Додаток Д

Приклади корекційно-розвивальних ігор

Ігри-енергізатори

© Знайомство

1. Учасники гри, стоячи в колі, по черзі називають своє ім'я. Друге коло проводиться з повторенням імені сусіда праворуч та імені сусіда ліворуч.

2. Учасник називає себе, кидає м'ячик будь-якому члену групи, той називає своє ім'я і кидає м'яч комусь за власним вибором. Наступного разу учасник уже називає не тільки своє ім'я, а й ім'я того, кому кидає м'яча.

Ігри-оптимізатори

© Компліменти

1. Усі гравці стають у коло. Один із гравців повертається до свого сусіда й говорить йому що-небудь хороше. Той у відповідь повинен сказати «Спасибі» й повернутися до наступного. І так доти, доки кожний з учасників не отримає компліменту.

2. Кожний учасник сам говорить про себе щось хороше.

Граючи в цю та подібні ігри, можна передавати один одному якийсь предмет, що став традиційним; це може бути сердечко, зшите з тканини, або щось подібне.

© За що ми любимо

Виконується письмово, усім дітям роздаються аркуші паперу. Кожен обирає у групі людину, яка йому подобається. Потрібно написати про цю людину декілька слів, не вказуючи її ім'я. Усі по черзі читають свою характеристику, а решта має визначити, кого вона стосується.

© Ласкаве ім'я

Для кожної дитини вигадують нове ім'я, яке починається з першої літери її справжнього імені. Наприклад, Леся - ласкава.

© Я люблю себе за те ...

> Градопомагає дитині осмислити власні позитивні та негативні якості, вчинки. Суть гри: дитина називає якості, які їй подобаються в собі; вчинки, за які її заохочують і якими вона задоволена. Потім діти можуть аналізувати ті якості, риси характеру, що викликають занепокоєння.

© Хочу бути

> Градопомагає дітям осмислити притаманні людині якості, властивості, риси

характеру. Дітям пропонують різноманітні властивості, характеристики, якості, наприклад: сильний, красивий, швидкий, товстий, високий, залізний, крикливий, спокійний, щасливий та ін. Із цих якостей дитина обирає будь-яку, що їй сподобалася, й пояснює, чому б вона хотіла її мати.

© Графічні диктанти

> Ці завдання спрямовані на формування вміння працювати відповідно до інструкції педагога, а також сприяють розвитку орієнтування у просторі.

Побудова фігури здійснюється учнями (під керівництвом педагога) у спеціальному зошиті в клітинку. Робота виконується фронтально. Під час диктування роблять довгі паузи, щоб дитина встигала провести лінію. Інструкцію дають тільки один раз. Завдання ускладнюється шляхом збільшення кількості ліній, що сприймає дитина за один раз.

1. Інструкція. Зараз ми з вами пограємо у гру «Чарівний олівець». Якщо ви будете уважно мене слухати, то, коли закінчимо малювати, у нас у зошиті з'явиться знайоме нам зображення. Я буду казати, в який бік і на скільки клітинок провести лінію. Проводьте тільки ті лінії, які я буду диктувати. Кожну нову лінію починайте там, де закінчилася попередня, не відриваючи олівця від паперу. Отже, почнемо. Поставте точку у нижньому лівому куті клітинки, на точку поставте олівець. Увага! Пересувайте олівець: ...

2. Обирається графічний образ, а інструкція записується на дошці так:

3-1→; 5 + 2 ↓; 2 + 3 ↑ та ін., де результат математичної дії показує, на скільки клітинок слід провести лінію, а стрілочка - її напрямок.

© Зашифроване послання або вишивання хрестом

0 Вправа розвиває здатність дітей працювати за вербальною та зоровою інструкціями.

Робота виконується фронтально. Інструкція може бути запропонована дітям або усно, або як команди, що записані на дошці чи картках (наприклад: 1,5; 1,7 або А6; Б3).

Діти працюють у звичайних зошитах у клітинку. На аркуші креслять квадрат із стороною 10 клітинок. Будь-які дві суміжні сторони є осями координат.

Інструкція. Сьогодні ми спробуємо приготувати один одному подарунки. А дарувати ви будете хустинки, які самі вишиєте хрестиком. Я буду називати вам місце (координату) кожного хрестика, а ви маєте його там поставити. І так до кінця роботи. Якщо ви будете уважно мене слухати, то, коли закінчите працювати, побачите, що на вишитій хустинці хтось або щось з'явилось.

Щоб не плутатися, слід одразу домовитися з дітьми про те, що для правильного знаходження місця хрестика першу координату слід відкладати на правому або

лівому боці квадрата, а другу - на нижньому або верхньому боці; й у клітинці, що знаходиться у місці перетинання ліній, які йдуть від заданих координат, поставити хрестик.

Рухливі ігри

Запропоновані ігри розвивають не тільки довільність дій, а й швидкість реакції, координаційні здатності та образні уявлення, вміння працювати колективно.

© Великі пальці в гору, шепочимо всі разом

> Завдання може використовуватися доволі часто. Підбираючи запитання, можна орієнтуватися на певну тему (професія, свійські тварини, їхня малеча, уявлення про час і т. ін.).

Інструкція. Я хочу поставити вам кілька запитань. Кожний, хто знає відповідь, має підняти руку, скласти пальці в кулак, а великий палець підняти вгору. Коли я побачу багато піднятих угору пальців, я почну рахунок: «Один, два, три ...». На рахунок «три» ви всі разом маєте прошепотіти мені відповідь.

- Який сьогодні день тижня?
- Яку назву має вулиця, на якій стоїть наша школа?

© Сусід праворуч

Гравці сідають у коло. Ведучий ставить різні запитання або просить виконати найпростіший рух. Але відповідати на запитання або виконувати рух має не той, до кого звертаються, а його сусід справа, на якого ведучий навіть не дивиться.

© 3 аркушем календаря

Усім гравцям приколюють на груди аркуш із відривного календаря. Аркуші слід підібрати так, щоб гравці мали можливість виконати завдання, перелічені нижче та подібні до них.

1. Зібрати команду, що складається з п'яти однакових днів тижня (вівторків, четвергів, тощо - числа не мають значення). Перемагає команда, що склалася першою. (Усі стають у коло, підіймають руки вгору й хором називають свій день.)

2. Зібрати команду, що складає повний тиждень. Перемагає команда, яка перша утворила шеренгу.

3. Знайти вчорашній день (наприклад, «7 травня» шукає «6 травня»). Перемагає пара, яка перша прибула до керівника.

4. Зібратися так, щоб утворився рік, наприклад 1925.

5. Зібратися так, щоб сума чисел на аркушах дорівнювала, наприклад.

Додаток 3-1.

Додаток 1

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Оліферчук Анастасія Вадимівна,
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна
добročесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

02.04.2020
(дата)

(підпис)

Анастасія Оліферчук
(ім'я, прізвище)

**Додаток 3-2.
ДОВІДКА**

**про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці
кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр
спеціальності 013 Початкова освіта (денна форма)**

Автор роботи	Оліферчук А
Назва роботи	Навчальна діяльність як фактор розвитку особистості молодшого школяра
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	доцент Казаннікова О.В.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unicheck
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002571734
Результати перевірки	Схожість 62,2%

Директорка Наукової бібліотеки

Нателла АРУСТАМОВА

Бібліотекарка I категорії

Стефанія Собољ

Додаток 3-3.

